

INFORME SOBRE LA GENT GRAN DE BARCELONA CIUTAT

Astrid Lindström astridlk@eresmas.net

Publicat a la revista *Barcelona Ciutat* - 2002

Gent gran, família i atenció social a les societats (post)modernes

En el discurs públic es tendeix a oblidar el fet que l'envelliment de la població és un fenomen social en què es combinen la longevitat i la baixa natalitat.

Al nostre país, per exemple, fins ara no s'ha donat la mateixa importància a les repercussions de la davallada de la natalitat que a les de la longevitat creixent. I en referència a la família, fa l'efecte que no s'ha prestat prou atenció a la situació real ni al procés de transformació profunda que està vivint (1).

Aquest fet és força paradoxal ja que al nostre país, i als països mediterranis en general, es tendeix a donar una gran importància a la família com a institució, almenys en l'àmbit del mite o el discurs.

Des del punt de vista d'un plantejament estratègic, la qüestió clau és saber si les premisses respecte a la família inherents en el "model mediterrani de benestar" es poden considerar vigents en la societat actual o sostenibles en el futur, ja que hi ha estudis i experiències que desmitifiquen la concepció tradicional de la família mediterrània.

La baixa natalitat i les llargues llistes d'espera a les residències fan pensar que moltes famílies ja no es veuen capaços d'assumir les responsabilitats d'atenció dels fills i dels pares grans i fer compatibles aquestes responsabilitats amb les que s'imposen en el mercat de treball.

L'estudi: "Les dones catalanes a la família del 2000" (Institut Català de la Dona, 1994), encara que no actual, ens pot donar una idea de quina concepció té la població catalana de la família i les seves condicions de vida. L'estudi va demostrar que més de la meitat de la població catalana (53,2%) considerava que la família està en crisi. Ho afirmaven el 73% de les persones majors de 65 anys, el 64,5% de les persones de 50-64 anys, el 49% de les persones de 30-49 anys i el 37,5% de les persones d'entre 15 i 29 anys. Quant als motius de la crisi, destacaven els següents: manca de treball (14,55%), manca de relació entre pares i fills (12,9%), qüestions econòmiques (12,4%), pèrdua de valors/tradició (5,3%) i d'altres.

Pel que fa al nombre ideal de fills, el 72,4% de les persones enquestades considerava que l'ideal era tenir dos fills; el 17,3%, tres, i el 5,5%, un de sol. Només el 0,5% creia que l'ideal era no tenir-ne cap.

Les principals dificultats per a una dona a l'hora de trobar o mantenir una feina remunerada es valoraven de la manera següent: pel fet de tenir fills/filles petits/es (68,7%); dificultat per mantenir doble jornada (34,0%), poca receptivitat femenina dins el món del treball (26,9%); nivell de formació (18,8%); poca comprensió per part de la parella (13,7%); no educada per al treball competitiu (10,1%); la dificultat del reciclatge (8,3%).

Pel que fa a la separació i el divorci, hi estaven a favor el 70%, la majoria gent jove i adulta entre 15 i 49 anys, resident a l'àrea metropolitana de Barcelona, d'estrat social alt, sense diferències de gènere. En contra hi estaven les persones majors de 65 anys de classe social baixa, amb estudis primaris, sense diferència de gènere.

En les decisions familiars participaven més els joves (3,2 en una escala de 0 a 5 punts) que no les persones grans (2,8 punts sobre 5 possibles).

El 58% de la població, sense diferències de gènere, manifestava que considerava negativa la convivència dels avis i àvies amb la parella i els seus fills/es, principalment les persones de classe social mitjana i alta que viuen a l'àrea metropolitana de Barcelona. Motius assenyalats: manca d'intimitat (15,4%), cadascú ha de viure la seva vida (14,9%), es fiquen entre els fills i la parella (11,8%), són diferents formes de pensar (10,9%), convivència difícil (8,0%), molesten/destorben (3,3%), problemes d'espai (0,8%).

El 42% opinava que aquesta convivència és positiva, especialment les persones amb residència a l'àmbit rural, sense diferència entre homes i dones. Motius: aporten experiència/consells (10,9%), la unió familiar és important (10,0%), ajuden els fills que treballen (7,8%), ells van tenir cura de tu abans (4,8%), donen estima (3,7%), no s'han de portar als casals (2,5%), d'altres (7,3%).

Aquest estudi confirma que la concepció de la família no és el que era.

Tendències demogràfiques i socials a Catalunya

L'esperança de vida de la població catalana és de 73,95 anys per als homes i de 81,4 anys per a les dones. No obstant això, la proporció de gent gran a Catalunya (14,3%) encara és baixa en comparació amb la d'altres països europeus (a Itàlia, 14,8%; a Gran Bretanya, 15,8%; a Suècia, 17,3%) (INE i Butlletí Epidemiològic de Catalunya, 1999).

D'altra banda, l'índex de natalitat a Catalunya és dels més baixos del món! Només el superen algunes regions del nord d'Itàlia. Els altres països mediterranis presenten el mateix patró de natalitat molt baixa.

El passat recent demostra que als països del nord d'Europa, les transformacions demogràfiques, a conseqüència de la variació en els índex de mortalitat i fecunditat, es produeixen de manera gradual mentre a Catalunya, i en general als països del sud d'Europa, els canvis són molt més ràpids, tant pel que fa al temps com a les variacions del nivell. S'espera que el ritme continuarà accelerant-se i que les proporcions de gent gran que s'assoliran en un futur proper seran més elevades que les dels altres països europeus (Butlletí Epidemiològic de Catalunya, 1999, ob.cit.).

Els països d'Europa que presenten un major augment de la proporció de gent gran i, al mateix temps, una natalitat més baixa són: Espanya, Grècia, Itàlia i Portugal.

Al nostre país sembla que s'estigui produïnt (la dècada actual) el mateix fenomen que va tenir lloc a Suècia durant els anys vuitanta i principis dels anys noranta. És a dir, que el ritme de creixement de persones grans i especialment de les molt grans s'accelera al mateix temps que les generacions del "baby-boom" espanyol i català van arribant a l'edat de tenir fills, però amb taxes de natalitat inferiors que de les generacions del "baby-boom" suec. És a dir, que hi ha un major percentatge de tot un grup d'edat al nostre país – especialment el que ara té de trenta a trenta-nou anys- que en contra de les projeccions demogràfiques, encara no ha tingut cap fill i que aviat serà massa tard poder tenir-los per les vies naturals (2).

Hi ha altres dades(INE, Notas de prensa, 1999) que són alarmants al nostre país relacionades amb el grup d'edat de 18 a 39 anys, ja que aquest grup mostra un major índex de mortalitat en accidents laborals i de trànsit que els altres països europeus i que, si es té en compte també la incidència de malalties emergents com la SIDA, l'anorèxia nerviosa i les morts provocades pel consum de drogues, fan pensar que cal prestar més atenció a les condicions laborals, socials i estils de vida/hàbits destructius dels joves.

Per afrontar el fenomen de l'envelliment progressiu de la població, sembla que es pot afirmar que fan falta polítiques i serveis més adaptats a les necessitats reals, no només de la gent gran, sinó de les famílies en general a mesura que van apareixent durant les diferents fases del cicle vital.

Sostenibilitat del "model mediterrani de benestar"

Pel que fa a la gent gran, es preveu que en un futur proper manquaran persones que en tinguin cura. Hi influeix el fet que les dones es van incorporant progressivament al mercat de treball i comencen a tenir més formació a tots els nivells d'ensenyament, fins i tot més que els homes (Cifres INE, 1/2000), que hi ha divorcis i separacions, ruptures i formació de noves parelles amb fills i néts de pares i mares diferents, també a Espanya i a Catalunya.

Així doncs, ens trobem davant d'un procés de canvi molt complex amb repercussions socials, legals, econòmiques i sentimentals (Beck, 1998). Aquest procés afecta els patrons de comportament de les famílies i els rols tradicionals assumits pels homes i les dones.

Si les dones en edat fèrtil d'avui no tenen fills serà menys probable que estiguin disponibles o disposades a fer-se càrrec dels seus pares més endavant. I vist el fenomen a més llarg termini, qui es farà càrrec d'elles quan siguin grans i qui cotitzarà per les pensions futures?

Podrà resoldre la immigració tots els problemes? Quins problemes nous plantejarà el fet immigratori i com afectarà l'estructura i el comportament de les famílies? Com afectarà la concepció de la família mediterrània?

La primera meitat de la dècada dels noranta ha estat marcada també a Espanya i a Catalunya per la dificultat d'accés dels joves al mercat laboral i a un habitatge accessible en termes de cost i que s'adequi a les seves necessitats, així com per la creixent competitivitat i pels esforços per aconseguir i/o mantenir el lloc de treball de joves i adults. Aquesta situació haurà anat consumint les energies de les famílies, provocant-los estrès i una sensació real d'inseguretat o de manca de temps, contribuint a dificultar encara més l'assumpció de les responsabilitats de cura dels fills i/o dels pares grans. Actualment l'atur registrat a les Oficines de l'Inem a Espanya està augmentant de nou, tot i que la contractació és superior que en èpoques anteriors (El País, 10 de març 2002). L'esforç per aconseguir un habitatge a Catalunya representà un 59,12% de la renda familiar bruta en el 1r trimestre del 2001 (El País i Ministerio del Fomento, 2002)(3), això fa pensar que segueix sent difícil pels joves emancipar-se i tenir els fills que desitjen.

Pel que fa a l'oferta de serveis per a la gent gran al nostre país, segueix havent pocs serveis intermedis com centres de dia, serveis domiciliaris, habitatges adaptats amb serveis personals incorporats, de manera que en realitat només hi ha dues opcions viables per a les famílies en les quals els fills de la persona gran treballen: assumir la responsabilitat de la cura de la persona gran dependent a plena jornada o fer que ingressi en una residència. La poca flexibilitat i la manca de sensibilitat dins el món de treball per les necessitats de les famílies amb persones dependents a càrrec, reforça la tendència d'optar per la residència. El predomini de la iniciativa privada en la provisió de serveis i equipaments per a la gent gran també, pel fet que és més difícil generar economies d'escala i, per tant, beneficis en la provisió de serveis alternatius a l'internament. En una residència és possible realitzar els serveis en cadena, però en la provisió p.ex. de serveis a domicili això és gairebé impossible, pel fet que els domicilis de les persones a atendre es troben dispersos i els processos de treball són discontinus per definició. El centre de dia pot ser una alternativa, sempre i quan els horaris s'ajustin a les necessitats de les famílies i es pogui resoldre el tema del transport, que en molts casos representa un cost afegit inassumible. Pel que fa als blocs d'habitatges adaptats amb serveis personals incorporats (atenció personal, càtering, neteja, bugaderia, vigilància, infermeria) és possible realitzar el treball en cadena gairebé igual que en una residència o un centre de dia, sent per aquesta raó l'alternativa més cost-efectiva en molts casos. És entre altres motius per això que els governs a un creixent nombre de països opten cada vegada més per a invertir en aquest tipus d'equipaments.

Sobre la crisi de l'Estat del benestar i els mites sobre "la bona societat"

Així doncs, sembla que es pot afirmar que el debat sobre la viabilitat i la legitimitat de l'Estat del benestar reflecteix l'existència d'un desajust i la presència de molts interessos en conflicte. Alhora demostra que hi ha un consens bàsic: la necessitat de reforma dels sistemes de benestar construïts en el passat i sobre unes bases que han canviat profundament (Comissió Europea, 1997).

Alguns autors assenyalen (Peter Leonard, 1997), que el debat sostingut sobre la crisi de l'Estat del benestar no sols és un reflex de la primàcia dels postulats economicistes, del pensament denominat "únic" o dels dictats dels mercats mundials liberalitzats, sinó que és alhora un reflex d'una transmutació gradual dels valors i de les condicions de vida, que genera diferents manifestacions contraculturals que posen en qüestió no l'Estat, sinó les seves formes d'intervenció.

Al mateix temps que el futur es presenta més incert pel que fa a la capacitat o disposició dels estats de garantir el benestar material hi ha, segons aquests autors, una tendència creixent a concebre “la bona vida” i “la bona societat” des d’una nova perspectiva “postmoderna” o “postmaterialista”, que posa en evidència els nous conflictes generacionals, ètnics i de gènere, com també la tensió creixent entre el valor de la solidaritat i el valor de la llibertat.

Conflictes i tensions que han fet aparèixer reclamacions de nous drets, anomenats “de tercera generació”, com ara el dret a un medi ambient sà, un hàbitat sense perrills i barreres, noves formes de convivència o co-habitació, serveis personals més flexibles i adequats i poder fer eleccions informades sobre el curs de la pròpia vida en general: Per exemple, tenir dret a decidir lliurement quan, com i on morir i donar a llum, temps per cuidar el nadó o els pares grans i poder combinar el treball de cura amb el treball remunerat. Unes condicions, en definitiva, que permetin escollir entre una oferta més plural de serveis, dedicacions, horaris laborals i que garanteixin als joves el dret d’emancipar-se i tenir els fills que desitjen. I a la gent gran l’autonomia i un tracte respectuós pel que fa a la pròpia biografia i estil de vida, i a rebre l’atenció que es necessita al pròpi domicili, fins i tot en situacions de discapacitat, malaltia greu o terminal. Manifestacions que, si més no, suggereixen un major grau d’empowerment de la ciutadania davant dels sistemes de benestar, mercat de treball, els experts i que s’expressen també, en determinats estrats, en actituds més previsoros i privatistes respecte dels sistemes i el propi benestar.

Moviments populars i polítiques familiars i de vellesa als països escandinaus

Tenir fàcil accés a una variada oferta de serveis personals públics i poder combinar el treball remunerat amb la cura dels fills i/o els pares grans ha estat una reivindicació permanent als països escandinaus.

Durant la dècada dels vuitanta, a Suècia, quan les generacions del segon “baby-boom” dels anys seixanta anaven entrant a l’edat de tenir fills i un 78% de les dones entre 20 i 64 anys havien aconseguit incorporar-se al mercat de treball (SCB, 2000), diversos moviments populars varen reivindicar (tant per a les dones com per als homes) “time to care”(més temps per poder tenir cura dels fills o dels pares grans), més atenció als problemes quotidians en general, i a “the culture of caring” (la cultura de la cura), generalment molt poc valorada (Balbo i Nowotny, 1986). Van fer entendre, que tenir fills és un bé col·lectiu, no només un desig capritxós o responsabilitat de les dones, sinó de tota la societat, tant de cara a les generacions actuals, com de cara a les generacions futures. Van voler fer entendre, en definitiva, que tenir fills i prestar’ls l’atenció que necessiten és un dret social tant important com el dret al treball, l’ensenyament, la sanitat i un habitatge digne, i que les despeses que això pot generar és una bona inversió.

No va ser fàcil. Per a aconseguir la baixa pagada com a mínim un any per maternitat/paternitat, mantenint el dret de tornar al lloc de treball a plena jornada o a temps parcial, més places de guarderies a un preu accessible, van haver de fer vagues i manifestacions i, fins i tot, presentar-se als llocs de treball i a les universitats amb els seus fills.

La resposta que es va donar finalment per part del govern va ser múltiple, amb actuacions simultànies en els sistemes de la seguretat social, laboral, habitatge i medi ambient, serveis socials. Fins al punt, que cada vegada hi ha més *homes* que aprofiten el dret a la baixa remunerada per a tenir cura dels fills recent nascuts. 60 dies són avui dia reservats pels homes i la parella perd el dret a aquests dies si l’home no els aprofita, de manera que fins i tot els Ministres es donen de baixa per aquesta raó (4)(5).

A Finlàndia i Noruega ho han fet fins i tot alguns Caps d’Estat. És, segons afirmen, una experiència enriquidora des de molts punts de vista, que no es pot deixar perdre. Ningú és insubstituïble!

Tenir un fill és avui en dia per a les famílies joves un fet *transcendental* a les societats altament desenvolupades, perquè això passa un cop a la vida, com a molt dos. S’ho pensen i repensen, de manera que, quan arriba el moment desitjen un tracte delicat i respectuós durant la gestació i al moment del part. La pròpia casa és una opció cada vegada més desitjada. El lloc, sens dubte, més

normalitzat i sovint l'únic lloc on consideren que poden exercir l'empowerment amb garanties, tot i que representa un major risc. Poder triar la guarderia i l'escola dels fills i participar en la formació de la seva filosofia i mètodes pedagògics és també una necessitat cada vegada més sentida.

Així doncs, posar els infants al focus de l'atenció i vetllar prioritàriament pels *seus* drets i descobrir la seva manera de veure els adults i interpretar el món, la ciència i la vida, incorporant la seva perspectiva en la planificació urbanística i social, és una tendència que s'imposa cada vegada amb més força als països escandinaus per a contrarestar la visió i els efectes d'una població que tendeix a l'envelliment (6).

A Suècia, la dècada dels anys vuitanta va quedar marcada també pel creixent nombre de persones grans i molt grans que començaven a reclamar el dret a la privacitat i l'autonomia, un entorn construït sense barreres, més participació en la presa de decisions polítiques i activitats plenes de sentit, fins a arribar a formar un partit polític pròpi. Van aconseguir que es fes una revisió de l'estoc de l'habitatge i del concepte de residència, que va conduir al seu desmantel·lament, amb una aposta més clara per a la rehabilitació i/o adaptació dels habitatges existents i la construcció, a més gran escala, de nous blocs d'habitatges adaptats amb serveis personals incorporats. És a dir, blocs d'habitatges integrats a les zones residencials (7), ben aprop de les guarderies infantils-no en petites comunitats apartades com és freqüent als Estats Units- amb programes complementaris d'instal·lació d'ascensors i d'eliminació de barreres en el medi ambient, reorientació del tràfic de cotxes i la creació o apropament de serveis personals, comercials i de lleure. Actuacions integrals benfiques, de fet, per tot el veïnat, amb intents de regenerar els barris i fer resorgir els serveis que havien anat desapareixent amb l'arribada massiva dels grans superfícies comercials i d'oci allunyats de les zones residencials i la concentració dels serveis personals als macro-centres urbans.

Una aposta, en definitiva, pels "serveis de proximitat", és a dir, per aquells serveis que ara s'estan fomentant a tot Europa amb fons comunitaris, i que va contribuir a generar nova ocupació als barris, especialment d'immigrants. Durant aquesta època a Suècia, l'atur va ser de les més baixes del món, prop d'un 2,5% (VälfärdsBulletinen, Nr. 3, SCB, 2000).

Durant la crisi econòmica de la primera part dels anys noranta es reivindicava més aviat "time to work" i un accés més fàcil als serveis de benestar a un cost raonable.

Per poder sortir de la crisi, el govern va haver de fer retalls en la despesa pública, suprimir llocs de treball en el sector públic, augmentar les taxes de co-pagament a les guarderies, serveis sanitaris i socials, posar restriccions a la immigració i l'acollida de refugiats polítics, i disminuir els nivells aconseguïts de les prestacions socials, en general. Això va contribuir a augmentar l'atur i a dificultar l'accés a les guarderies infantils i als serveis per a la gent gran, que aviat es va traduir en taxes de natalitat més baixes (de 2,14 fills per dona l'any 1990 a 1,57 l'any 2001)(SCB, 2002) i a una sensació d'inseguretat i de malestar per part dels col·lectius com els immigrants(8) o amb més necessitat de serveis personals com la gent gran i les famílies joves amb fills, especialment les monoparentals(VälfärdsBulletinen, 2000, ob.cit.)

Actualment la economia marxa bé a Suècia, i amb bones perspectives de futur. S'ha aconseguit, fins i tot, un superàvit en les comptes públiques, que ha permès reformar el sistema de pensions i fer-lo sostenible de cara al futur. La població gaudeix d'un nivell de vida algo inferior que a alguns altres països altament desenvolupats, però en condicions generalment més equitatives, tot i que hi ha una tendència creixent a la dualització. En termes generals, a Suècia el sistema de benestar no desincentiva el treball formal, ni la natalitat i això és el que es considera que el fa sostenible. La participació en el mercat de treball, tant dels homes com de les dones, segueix sent de les més elevades d'Europa amb unes taxes d'atur comparativament baixes (9).

Tampoc sembla que el model de benestar afecta negativament les relacions entre els membres de la família (10). Hi ha problemes no resolts i fenòmens nous, com p.ex. brots de xenofòbia i noves formes de masclisme en grups de nois joves.

La darrera gran reforma dirigida a normalitzar al màxim l'atenció de la gent gran, com també la dels malalts de llarga durada (el terme "malalt crònic" està en desús), es va iniciar l'any 1992. Consisteix a traspassar totes les competències en matèria de vellesa i d'atenció de llarga durada en general, dels consells comarcals ("county councils") als municipis (excepte l'atenció mèdica). De manera que a Suècia, com també als altres països escandinaus, avui dia són els municipis les que tenen les competències i la responsabilitat financera de tots els serveis i equipaments per a aquests grups poblacionals. Tenen la responsabilitat financera fins i tot d'aquelles estades que es produeixen "injustificadament" als hospitals i centres socio-sanitaris. És a dir, a partir de tres dies transcorreguts des del moment que el director mèdic hagi comunicat al municipi que l'hospital o el centre no poden oferir cap valor afegit a la qualitat de vida de la persona gran o malalta de llarga durada. Aquesta responsabilitat ha estat introduïda per a incentivar la creació de més alternatives a l'internament als municipis, i per a solucionar el problema del bloquejament dels llits hospitalaris.

Els resultats d'aquesta reforma varen ser immediats pel que fa a la reducció del nombre de persones que ocupaven els llits del sistema sanitari inadequadament. Pels municipis va representar un problema, perquè molts no tenien suficients mitjans per poder atendre el creixent nombre d'altres amb suficient celeritat i/o professionalitat, i això va crear alarma social en la població. És va portar a terme durant els anys de crisi econòmica a Suècia. Un cop superada, l'Estat ha anat aportant més recursos financers i els municipis han anat guanyant més experiència.

Encara que els crítics consideren que la "desmedicalització" de l'atenció de la gent gran i dels malalts de llarga durada ha anat massa lluny, i que no s'ha portat a terme en el moment més oportú i tampoc de la manera més adequada, hi ha una oferta més diversificada i normalitzada per a aquests grups de població.

Es prioritza l'atenció a la pròpia llar (és considera una llar tot habitatge que el resident pot tancar amb clau), i s'evita crear incentius perversos que fa més rendible pel pacient o la institució ocupar una plaça més cara o inadequada o traspassar costos injustificadament d'un sistema de benestar a un altre o a la família de l'afectat.

L'accés és universal, però amb taxes de co-pagament al punt d'accés, tant en el sistema sanitari com en el sistema de serveis socials des de fa molts anys.

L'administració pública assumeix la responsabilitat de la provisió, garantint l'equitat en l'accés i la qualitat dels serveis sanitaris i socials, tant si la provisió és pública com si és privada (Hedborg, 2001).

Alguns estrats paguen més de la seva butxaca que altres, però un bon nivell de qualitat és garantida a tothom per igual, de manera que el fenomen de la segmentació de la demanda en funció de poder adquisitiu amb diferents nivells de qualitat, que trobem al nostre país, especialment en el sector de la gent gran, no es dona ni a Suècia ni als altres països escandinaus.

Pel que fa a la gestió dels serveis socials, la darrera dècada s'ha experimentat amb "mercats interns", per a introduir mecanismes de competència interna i externa, amb millors i pitjors resultats. Actualment hi ha una tendència d'introduir a més gran escala els "xecs serveis", especialment a les grans ciutats, per a fomentar la lliure elecció de proveïdor per part de l'usuari, que es considera donarà al mateix temps senyals més fiables de la qualitat dels serveis i dels proveïdors. Amb aquesta reforma es vol deixar d'adjudicar contractes de gestió per concurs, perquè es considera que és un procediment burocràtic, que dificulta la provisió per part dels proveïdors i que genera més costos de transacció, oligopolis en el sector, i que és una forma d'organització i gestió que fa més difícil garantir la qualitat a la població.

Adaptar la societat a les noves necessitats i demandes de la població i poder garantir la provisió i la qualitat dels serveis de benestar que necessita no és fàcil, ni s'aconsegueix en un dia. Probablement no hi ha fórmules màgiques. Els problemes associats a l'envelliment i la immigració (11) han aparagut abans als països del nord d'Europa. Han hagut d'esmerçar molts esforços per fer-hi front, fent noves

inversions, canviant les prioritats i reorientant recursos i incentius. A Suècia s'ha hagut de fer fins i tot en detriment del creixement econòmic sostingut.

Nous paradigmes polítics a l'Europa comunitària: “els nous jaciments d'ocupació”

Cada país té els seus ideals i mites, i la història passada pesa, però a la Europa comunitària sembla que s'imposa cada vegada amb més força la necessitat de combinar “polítiques del cycle vital” amb “polítiques actives d'ocupació”. I, dins aquestes, experimentar amb “nous jaciments d'ocupació” i “serveis de proximitat” per contribuir a la diversificació i l'innovació en el sector serveis, i especialment en el d'atenció a les persones, que és dels sectors on es considera que més ocupació i avantatges competitives es pot generar en el futur.

Aquestes polítiques i serveis s'han posat en marxa als països de la Unió Europea a partir de les propostes contingudes en el Llibre blanc sobre creixement, competitivitat i ocupació(1993). En aquell Llibre blanc, que l'anterior president de la Comissió Europea, J. Delors, va presentar al Consell Europeu l'any 1993, després de l'aprovació del Tractat de Maastricht s'assenyala en referència a l'atur estructural europeu, que no existeixen cures miraculoses i que en conseqüència no ho són, “ni el proteccionisme, ni la fugida econòmica cap endavant enfocada en l'endeutament públic”. Tampoc no ho són: “ni la reducció generalitzada del temps de treball, ni la dràstica disminució dels sous o els retalls salvatges de la protecció social per tal d'alinear-la amb els països en vies de desenvolupament”.

A partir de la constatació que s'haurien de crear 15 milions de nous llocs de treball a Europa per tal d'invertir la tendència predominant fins aquell moment de destrucció cap a la creació, es va proposar que s'hauria d'apostar per l'ensenyament i la formació al llarg de la vida laboral, augmentar la flexibilitat interna i externa, confiar més en l'iniciativa local, reduir el cost relatiu del treball poc qualificat, renovar profundament les polítiques d'ocupació i, finalment, anar a l'encontre de les noves necessitats vinculades als canvis presents a la nostra societat.”

Els plantejaments comunitaris sobre els nous jaciments d'ocupació s'han mantingut des de 1993 i s'han dut a terme diversos projectes pilot als estats membres i també a Catalunya, fins el punt que al novembre de 1997 el Consell Europeu de Luxemburg va incloure'ls a les Directrius per a l'Ocupació (European Commission, 1997, ob.cit.).

El 1995, la Comissió Europea ja havia classificat els nous jaciments d'ocupació en quatre grans apartats: vida diària, millora de la qualitat de vida, cultura i oci, i protecció del medi ambient. I, dins aquests apartats, di-set àmbits.

Les activitats que poden ser considerades nous jaciments d'ocupació són, segons anàlisi realitzada per la Fundació Cidem (1998), aquelles que tenen un àmbit de producció territorialment definit al mateix temps que són intensius en mà d'obra. Al nostre país, el problema és que aquestes activitats es configuren generalment en mercats incomplets, bàsicament per manca d'una demanda solvent que fa poc viable l'oferta formal, per la qual cosa pot ser necessari subvencionar part del cost (el consum o la producció).

Poder adquisitiu i comportaments del “votant mitjà”

La dificultat bàsica amb què s'enfronten les famílies i, per tant, els agents locals que han estat experimentant amb els “nous jaciments d'ocupació” al nostre país és, segons la Fundació Cidem, que l'ingrés que obtenen les famílies pel pròpi treball o pensió de jubilació no supera, en molts casos, suficientment el preu que han de pagar pels serveis que necessiten: “Si el preu/hora que els membres d'una família reben del seu treball no és clarament superior al del cost d'una guarderia per als fills o una plaça residencial o servei per als pares grans, es produiran al mateix temps tres fets:

- 1) D'una banda, es poden crear desincentius de manera que un membre de la família renunciï al treball remunerat o redueixi la seva disponibilitat per a aquest treball (horari, localització).
- 2) Al mateix temps, es pressionarà a la baixa el preu/hora de la persona/institució que té cura dels fills/pares grans en detriment de la qualitat o viabilitat econòmica d'aquest servei.

- 3) Es pot evitar el cost del servei mitjançant altres vies, especialment aprofitant l'estructura familiar i comunitària (avis, oncles, veïns) o l'economia submergida”.

La Fundació Círem assenyala que aquests comportaments no són gents difícils de demostrar en les rendes que se situen per sota de l'ingrés mitjà, franja on se situa gran part de la població. Consta que és per això que els agents locals consideren que aquests haurien de vincular-se prioritàriament amb la satisfacció de les necessitats socials que difícilment poden ser satisfetes per les famílies de classe mitja baixa (o que ho són en l'economia submergida). Especialment, perquè aquestes famílies no poden satisfer les seves necessitats acudint ni a la oferta privada formal, ni als serveis que proporciona el sistema públic de serveis socials, ja que aquest és un sistema d'orientació residual, que és dirigeix a les rendes més baixes.

Cal afegir, que la majoria d'aquestes famílies són, al mateix temps, contribuents, que si no reben res a canvi de les seves contribucions poden optar per evadir més impostos, si poden, acudir a la economia submergida i/o canviar la intenció de vot (gir cap a la dreta). Sembla que és això el que està passant al nostre país per diverses raons. Els governs conservadors acostumen prometre rebaixar els impostos. Gran part de la població espanyola paga impostos al mateix temps que una assegurança mèdica privada, la guarderia i l'escola dels fills. I més de 60 % de les places de residències estan ocupades per persones grans que paguen el cost íntegra de la seva butxaca (Casado Marin i López Casanova, 2001, ob.cit.), de manera que no és d'estranyar que grans capes de població es preguntin perquè pagar tants impostos de l'Estat.

Ha passat també a Anglaterra. Toni Blair va aconseguir guanyar el vot de l'anomenat “votant mitjà”, reconeixent els problemes quotidians de les famílies, prometent millores, però sense incórrer en dèficits públics. Dins el nou programa de modernització dels serveis socials (Modernising Social Services, 1998) hi ha propostes concretes com fer més accessibles, equitatius, transparents i cost-efectius els serveis socials.

A França hi ha experiències interessants relacionades amb els nous jaciments d'ocupació. Un país que té un sistema de benestar complex i fragmentat, però que ha desenvolupat una política familiar, aconseguint efectes redistributius sorprenents entre diferents tipus de famílies (Hill, 1996; Olsson, 2000).

Conclusions amb propostes

A Espanya i a Catalunya les polítiques familiars han estat gairebé inexistents fins ara, i els serveis per a les famílies joves i grans poc accessibles en termes de cost o inadequats per grans capes de població. La poca participació comparativa de la població espanyola en el mercat de treball formal(12), no es tradueix en taxes de natalitat més elevades, al contrari. De manera que, ara per ara, no sembla que el model de benestar contribueixi a incentivar suficientment ni la natalitat, ni la participació al mercat de treball. En conseqüència l'Estat obté menys ingressos fiscals que en altres països per a redistribuir o per a finançar solidàriament els serveis personals que la població necessita per a poder combinar el treball formal amb les responsabilitats de cura dels seus fills o dels pares grans.

La llei 39/1999 per promoure la conciliació de la vida familiar i laboral de les persones treballadores podria contribuir a millorar aquesta situació. Casado Marin i López Casanova (2001, ob.cit.) assenyalen, però, que: “el dret dels treballadors que s'ocupen d'un familiar dependent de reduir la seva jornada laboral i demanar una excedència sense perdre el lloc de treball, en la mesura que això va acompanyat de reduccions salarials, és una fórmula en la qual el risc de dependència es continua cobrint íntegrament a través dels recursos econòmics de la família”.

Pel que fa a la nova reforma de l'IRPF, que ofereix la possibilitat d'augmentar el mínim exempt i fer desgravacions fiscals a aquelles famílies que tenen cura d'una persona gran dependent, aquests autors assenyalen: “d'una banda, ja que la mesura únicament és aplicable si la persona gran dependent conviu amb l'unitat familiar que tributa, queden excloses totes aquelles famílies en les quals les atencions informals es porten a terme sense que hi hagi coresidència. De l'altra, la quantia de les ajudes, pel fet

d'estar referides a la base de l'impost, no tant sols tenen un abast monetari molt limitat, sinò que probablement s'acabaran distribuint d'una manera escassament progressiva”.

Un problema afegit és que en general a Espanya i Catalunya, el sistema de benestar és molt fragmentat, amb competències disperses i, sovint, mal repartides pels diferents nivells de l'administració estatal, autonòmica i local, que dificulta la possibilitat de portar a terme polítiques socials integrals o transversals cost-efectives, i a mida de les necessitats dels diferents grups objectiu i que contribueix a crear duplicitats i també buits.

Sembla que, per a “visibilitzar” i sobretot per a legitimar i fer més transparent, accessible, equitatiu i de qualitat el sistema de serveis socials a Catalunya, s'hauria de:

- fer una anàlisi cost-benefici per tota la Comunitat Autònoma dels diferents sistemes de benestar, per a evitar, amb conèxement de causa, l'exclusió de grans capes de població dels sistemes i/o el traspàs de costos d'un sistema a l'altre o a la família
- tenir un catàleg de prestacions bàsiques de serveis socials i uns criteris d'accés ben definits
- garantir la provisió, l'equitat d'accés i la qualitat de les prestacions a tota la població, encara que alguns hagin de pagar la major part i d'altres no.

A la ciutat de Barcelona es pot tenir en compte, com a mesura preventiva, la possibilitat d'adaptar els habitatges de la gent gran i d'eliminar les barreres en el medi ambient (al punt d'accés als habitatges, comerços, transports, serveis personals) que, d'altra banda, beneficiaria a tota la població. Al mateix temps es podia estudiar la manera d'apropar els serveis personals, comercials, culturals i de lleure que necessiten. Avui dia es considera important que la gent gran pugui romandre al seu entorn el màxim de temps possible i, de fet, és el que desitja la majoria i el que els fa mantenir-se actius. Però la gent gran acostuma a concentrar-se a les zones on l'estat de l'habitatge és precari o poc adequat, sense ascensors o instal·lacions com bany, dutxa, calefacció, etc.

A més, ni la gent gran ni els professionals coneixen generalment aquelles ajudes tècniques que avui dia es poden instal·lar fàcilment en un pis, com ara:

- agafadors en els banys per evitar caigudes
- elevadors de W.C. amb suport per als braços per poder asseure's i aixecar-se amb més facilitat,
- safates que es poden posar sobre la banyera per poder entrar i sortir amb més facilitat i no haver d'asseure's al fons de la banyera,
- caminadors que incorporen un cistell o una safata que permet dur objectes d'un lloc a l'altre dins el pis o, fins i tot, anar a comprar si no hi ha barreres arquitectòniques que ho impedeix. N'hi ha que porten seient per poder asseure's una estona i descansar pel camí o mentre s'espera en algun lloc.

Totes aquestes ajudes tècniques són molt senzilles, i ja es poden trobar al nostre país a preus ajustats. Als països del nord d'Europa tenen molta acceptació, fins i tot els caminadors. Moltes persones grans passeigen a l'exterior amb aquests aparells i els utilitzen per anar a comprar. El disseny és modern i els colors alegres, la qual cosa els fa “esportius” i, amb això, s'evita el rebuig inicial.

Pel que fa als serveis personals alternatius a l'internament (“serveis de proximitat”), es podrien tenir en compte els anomenats “xecs serveis”, subvencionant part del cost (el consum o la producció), almenys inicialment fins a aconseguir la seva major consolidació. Dins el projecte SerDom de l'Àrea de Promoció Econòmica i Ocupació de la Diputació de Barcelona (Quaderns de Promoció Econòmica Local 3, 2001) s'ha arribat a conclusions interessants sobre com fer més viables, cost-efectius i de qualitat aquests serveis que, a més, poden contribuir a generar nova ocupació en la economia formal i a fomentar la lliure elecció de proveedor. Experiències d'altres països demostren que l'adjudicació de contractes de gestió per concurs genera més costos de transacció i que en realitat fa molt difícil el control i, per tant, la garantia de la qualitat a la població.

Tenir en compte també la possibilitat de construir habitatges adaptats amb serveis personals incorporats, estudiant els instruments financers més adients per a incentivar la construcció, compra o

lloguer, ja que permeten a la persona o la parella gran viure de manera independent rodejat dels mobles i els objectes personals de tota la vida i, en el millor dels casos, en els barris on s'havia viscut o on la persona gran o la parella se sent socialment arrelada. Aquests habitatges acostumen a estar destinats a la gent gran de tot un barri, ja que a la planta baixa es pot ubicar un servei de bar i restaurant, biblioteques i sales de reunions, gimnàs, fisioteràpia, infermeria, algú pati interior amb plantes i bancs, oberts al barri. Poden esdevenir més cost-efectius que els serveis domiciliaris que es proveeixen als habitatges normals dispersos, ja que als blocs d'habitatges adaptats amb serveis, les persones que cal atendre es troben en un mateix edifici, la qual cosa facilita la creació d'economies d'escala. És a dir, un gran nombre de persones poden ser ateses "en cadena", gairebé igual que en una residència, encara que cada persona o parella visqui al seu propi apartament, i de manera independent. Acostuma haver-hi un "menu" d'ofertes de serveis bàsics de la vida diària a un preu subvencionat, tot i que també acostuma a haver-hi uns serveis complementaris "a la carta", no subvencionats, però a disposició dels residents, ja que es considera que això fomenta la lliure elecció i l'autonomia.

Les persones (joves i grans) fem generalment tot el que podem per a proveir-nos dels béns que desitgem. Si no es pot aspirar a res, o no hi ha cap estímulo de cap tipus o oferta a l'abast, ens deprimim, perdent les facultats abans d'hora. Les persones grans no són diferents. Si hi ha serveis o altres alicients, faran tot el que poden per a obtenir-los, mantenint-se més actius. També poden contribuir els fills. Aquests habitatges permeten realitzar activitats plenes de sentit fins al final de la vida, més privacitat, i companyia a mesura que es desitja.

No és necessàriament una alternativa més cara, ni per l'administració pública, ni per la persona gran, la parella o la família extensa. En aquest tipus d'habitatge es pot atendre persones amb discapacitats i malalties greus a un cost inferior que a un hospital o centre socio-sanitari. La parella pot seguir vivint junts fins al final de la vida i a un preu més assequible que en una residència. La diferència en la esperança de vida entre dones i homes comença a disminuir als països altament desenvolupats, de manera que es probable que això passi també al nostre país en un futur proper (si s'aconsegueix evitar que els homes que ara són joves morin prematurament en accidents laborals i de trànsit). Evitar la separació de la parella abans d'hora o "la paga doble" per poder estar junts, no sembla que es demanar massa en una societat democràtica com la nostra.

A l'hora de calcular els costos, cal tenir en compte i comparar *tots* els costos que la gent gran dependent o amb pluripatologies acostuma generar, tant en el sistema sanitari, social i d'habitatge, no oblidant els costos que la persona gran i la família extensa paga de la seva butxaca, ni el cost d'oportunitat que representa per a una filla cuidadora i per la societat, en conjunt, no treballar i cotitzar en l'economia formal.

Un altre fet a tenir en compte és un fenomen que s'anomena "oficinització dels barris" on hi ha concentració de gent gran. Aquest fenomen segueix una dinàmica de cercle viciós. Consisteix en el següent: La gent gran es concentra sovint als barris més antics, on l'estat de l'habitatge és precari o poc adequat, sense ascensors o instal·lacions, on hi ha barreres al medi ambient, un tràffic intens, com ara la Ciutat Vella o l'Eixample de Barcelona, i que, tot plegat, dificulta la seva mobilitat. No pot sortir o moure's amb facilitat pel barri. Per tant, disminueix la seva presència a l'exterior, la qual cosa al seu torn fa que desapareguin el petit comerç i els serveis. S'hi instal·len cada vegada més oficines i despatxos professionals, i el barri s'especialitza en les ofertes que necessiten les oficines i les persones que transiten pel barri, els preus dels pisos comencen a augmentar. La manca de serveis i els preus en augment fa que les famílies joves tendeixen a instal·lar-se en altres zones o a "la segona corona". Tot això contribueix a que cada vegada sigui més difícil per a les persones grans proveir-se dels béns i el suport que necessiten. El barri esdevé desert a les nits i, amb això, més insegur, o es converteix en una zona lúdica amb tot el que això comporta.

Una aposta decidida per a la rehabilitació i adaptació dels habitatges, eliminació de barreres en el medi ambient i els "serveis de proximitat", podria ajudar a fer més habitables aquests barris i a atreure o retenir les famílies joves i, amb elles, el petit comerç, els tallers i els serveis personals. Tenir en compte aquests detalls, podria ajudar a potenciar l'autonomia i les relacions socials de la gent gran,

fent resorgir el comerç i els serveis que els-hi són útils i evitar que les famílies joves s'instal·lin a altres barris o marxïn fora de Barcelona, i que la gent gran es trobi només amb oficines, discotèques i comerços afins com a veïns.

Crearia un teixit social més impermeable, en el qual es podria intentar regenerar, a més, patrons d'ajuda mútua entre les generacions, encara que no siguin parents. La creixent mobilitat laboral impedeix sovint viure a prop dels pares grans. I viure junts, segons l'estudi citat a l'introducció d'aquest article, ja no és la solució preferida en un creixent nombre de famílies. La ubicació de guarderies municipals en aquests barris podria ser una manera de començar a atreure més famílies joves i trencar el cercle viciós de "l'oficinització" o "desertització" dels barris on viu molta gent gran. En definitiva, es podria evitar que les persones grans que hi viuen es deteriorin abans d'hora, i que les famílies joves desapareguin. Sinó es fa res per aturar això, la ciutat de Barcelona serà la ciutat que possiblement tindrà la població resident més envellida del món. I sinó es fa res per a millorar el sistema de finançament de l'atenció de la gent gran dependent, hi haurà probablement encara més economia submergida en aquest sector. Les filles no estaran disponibles o disposades a fer-s'en càrrec, com fins ara. Per les immigrants(13) pot ser la única sortida laboral possible, però si no cotitzen, aquesta sortida no ajudarà a resoldre el problema del finançament de les pensions. I elles, de què viuran quan siguin grans? Un altre cercle viciós.

1) La família i les seves condicions de vida ha merescut poca atenció comparativa en els debats tècnics i discursos polítics al nostre país, però actualment sembla que és un tema prioritari, que ha passat a formar part de l'agenda política i la campanya electoral ja iniciada. L'any 1999 es va aprobar una "Llei de conciliació de la vida laboral i familiar" (BOE, 6-11-1999) però considerat insuficient per a assolir els objectius. El 8 de novembre del 2001, el Consell de Ministres del govern de PP va aprobar un "Plan integral de apoyo a la familia 2001-2004". El PSC i més recentment el PSOE han presentat plans de suport a la família alternatius (El País, 20 de març de 2002). Els sindicats també han presentat propostes alternatives.

2) Al nostre país, el "babyboom" es va produir amb deu anys de retard respecte a la resta dels països europeus (Casado Marin i López Casanova, 2001) i va durar fins a finals dels anys setanta, de manera que la major part d'aquestes generacions ja hauran arribat a, o superat l'edat límit. La natalitat dels immigrants està evitant des de fa dos anys que hi hagi més defuncions que naixements (364.227 naixements de pares espanyols i 20.054 de pares estrangers) (Cifres INE 1/2002).

3) Segons dades d'UGT, a Espanya entre 1996 i 2000, el preu de l'habitatge ha pujat cinc vegades més que la renda familiar i vuit vegades més que els sous (El País, 16 de març 2002). El govern ha promulgat un Real Decret 1/2002 "sobre medidas de financiación de actuaciones protegidas en materia de vivienda y suelo del Plan 2002-2005" i els sindicats i partits d'esquerres han aportat propostes alternatives a aquest plan.

4) A Suècia la parella té dret a 450 dies de baixa pagada per a tenir cura d'un fill recent nascut. L'any 1974 es va introduir el dret també del pare de demanar la baixa pagada, i l'any 1995 es va introduir l'incentiu de la pèrdua de 60 dies de les 450, si el pare no aprofita els 60 dies, com a mínim. L'any 2001 un 22% dels pares van compartir, a parts iguals amb la mare, la baixa pagada per a tenir cura del fill recent nascut (RFV, 2001).

5) El model de benestar suec té les seves arrels en el model de "la economia de la població" (Gunnar Myrdal, Population and democracy, 1938). Aquest model va ser implementat als anys trenta per a resoldre el problema de "la crisi de la població". És a dir, Gunnar i Alva Myrdal demostren, ja als anys trenta, quan la natalitat era comparativament baixa als països industrialitzats, que fer compatible producció i reproducció és la única manera de poder garantir el creixement econòmic sostingut. Aquesta visió s'ha mantingut als països escandinaus, on les polítiques familiars i laborals i les despeses associades han estat considerades com a una inversió en capital humà a llarg termini, formant part de les polítiques socials universals en comptes d'una despesa difícil de justificar com sembla ser la visió predominant als països mediterranis

6) VälfärdsBulletinen, SCB, 2001)

7) Actualment a la ciutat d'Estocolm hi ha 5.500 apartaments en 51 blocs d'habitatges adaptats amb serveis per a gent gran, discapacitats i malalts de llarga durada, amb una tendència creixent a fer adaptacions addicionals, incorporant petites unitats de convivència per al creixent nombre de persones amb demències al mateix edifici o en un anex.

8) Durant aquesta època, els conflictes generacionals, ètnics i de gènere es van aguditzar. Pel que fa a la immigració, les manifestacions de xenofòbia en la població es van fer més notories, al mateix temps va quedar manifest que a la llarga, la convivència entre infants i joves de diferents cultures a les guarderies i les escoles crea vincles afectius i d'ajuda mútua inimaginables, amb no poques manifestacions de desobediència civil davant la política d'immigració endurida. Pel que fa a l'ajuda als països subdesenvolupats mai ha estat qüestionada, ni a Suècia, ni als altres països escandinaus, ja aporten un 0,7% del seu PIB.

9) L'any 1999, un 70,6% dels homes entre 20 i 64 anys i un 65,3% de les dones a Suècia participaven al mercat de treball. En el tram de 25 a 54 anys participaven un 84% dels homes i un 81% de les dones amb unes taxes d'atur en aquest tram d'edat d'un 5%, sense diferència entre homes i dones (VälfärdsBulletinen Nr. 3, SCB, 2000, ob.cit).

10) Prop d'un 50% dels fills neixen fora del matrimoni, però un 87 % de tots els nens tenen pares els quals comparteixen la custòdia, fent un esforç pel bé dels fills de mantenir una relació amistosa amb la parella també quan se separen. I pel que fa a la gent gran, tenen contacte amb els fills com a mínim un cop a la setmana i la majoria consideren que les relacions són satisfactòries (VälfärdsBulletinen, SCB, 2002).

11) A Suècia hi ha prop de 9 milions d'habitants, dels quals 1,5 milió són immigrants de tot el món (representen un 11,5% de la població, dels quals un 5,3% tenen ja la nacionalitat). Un de cada quatre infants té pares provinents o ha nascut a un altre país. La immigració ha contribuït a augmentar lleugerament les taxes de natalitat, però ha quedat comprovat que a la llarga les famílies immigrants adopten el mateix patró de natalitat baixa que la resta de la població (SCB, 2001).

12) El quart trimestre l'any 2001, la taxa d'activitat de la població espanyola entre 16 anys i més se situaba en un 51,80% i la taxa d'atur en un 12,96%. La taxa d'activitat dels homes se situaba en un 64,19% i de les dones en un 40,36%; la taxa d'atur dels homes en un 9,08% i de les dones en un 18,66% (INE, Notes de premsa, 11-2-2002). La taxa d'activitat de les dones de 25-34 anys és superior, l'any 1997 un 70,3% de les dones en aquest tram d'edat participaven en el mercat de treball segons estadístiques de la OECD (Olsson, 2000). Respecte al nivell educatiu de les dones, a Espanya hi ha més dones actualment que són llicenciades (un 59,26%) que homes (un 40,74%) (Cifres INE, 6/2001)

13) El fet immigratori és avui dia indefugible també al nostre país. Aporta joventut i força de treball i farà augmentar la natalitat. Cal tenir en compte, però, que amb el temps es probable que els immigrants adoptin el mateix patró de reproducció que el país destí, tant si treballen en l'economia formal com si treballen principalment en l'economia submergida, formant en aquest cas sub-cultures i gettos amb tot el que això comporta.